

RECENZÍÓ

Horváth Attila

Zárt pártrendszerek, nyitott kérdések

Franczel Richárd

Kukorelli István – a szabadságszerető tetthazafi

ZÁRT PÁRTRENDSZEREK, NYITOTT KÉRDÉSEK

Horváth Attila

(Nemzeti Közszerológati Egyetem

Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar)

A recenzió beérkezett: 2022. április 20., véglegesítés: 2022. április 22.

(Fernando Casal Bértoa–Zsolt Enyedi: Party System Closure: Party Alliances, Government Alternatives, and Democracy in Europe. Oxford University Press, Oxford, 2021, 306 oldal)

Bár az elmúlt évtizedekben számos kihívás érte a pártokat, a modern képviselői demokráciák napjainkban sem képzelhetőek el pártok nélkül, ahogyan a pártokon alapuló kormányoknak is csak kivételesen, többnyire rendkívüli helyzetekben van alternatívája. Egy adott ország pártjai ugyanakkor soha nem légtüres térben, egymástól elszigetelten működnek, hanem évtizedek, évszázadok alatt a legkülönbözőbb – időnként természetesen átalakuló – kapcsolatokat építették ki egymással, amely a tartós szövetségi viszonytól a kérlelhetetlen ellenfél státuszáig terjedhet. Fernando Casal Bértoa és Enyedi Zsolt munkája a pártok interakcióinak mintázatát használja kiindulópontul, és arra keresi a választ, hogy az elmúlt mintegy 170 évben milyen tényezők befolyásolták a pártrendszer stabilitását. A kötet természetesen nem előzmények nélküli, ugyanis a két szerző több mint egy évtizede publikál közösen is a pártrendszer intézményesülésének témakörében. Már előjáróban le kell szögezni, hogy Európa egyik legrangosabb kiadójánál, az Oxford University Pressnél megjelent könyv sok szempontból (különösen a módszertanát, a vizsgálati időtávot és az összehasonlított politikai rendszerek körét tekintve) példátlan vállalkozás, amely alaposan árnyalja a pártrendszer evolúciójáról kialakított – gyakran felszínes – képet, és számos fontos, értékes és érdekes adalékkal gazdagítja a pártrendszerre irányuló tudományos diskurzust.

Amint már említettem, a kötet kiindulópontját a pártok kapcsolatrendszerre jelenti. Az 1. fejezet fókuszában ennek megfelelően a pártközi kapcsolatok (*inter-party relations*) állnak, miközben a szerzők arra mutatnak rá, hogy a pártrendszer vizsgálata során hajlamosak vagyunk a versengésre helyezni a hangsúlyt, csak hogy a pártok interakcióinak szerves részét képezi az együttműködés is. A rivális pártok közötti kooperáció – amely számos különböző

formát ölthet a közös listás indulástól kezdve az egymás javára történő viszszalépésen át a közös kormányzásig – jelentőségét kiemelendő, a szerzők úgy vélik, hogy a pártpolitika gyakran egyfajta kollektív vállalkozásra emlékeztet, ugyanis a pártoknak számos esetben harmonizálniuk kell a tevékenységüket a céljaik elérése érdekében. Casal Bértoa és Enyedi ugyan elismeri, hogy bőséggel akadnak a pártok együttműködésére fókuszáló politikatudományi munkák, azonban álláspontjuk szerint ezek egyrészt nem törekednek egy magyarázó modell kifejlesztésére, másrészt pedig nem integrálják a pártok együttműködési mintázatairól szóló megfigyeléseket a pártrendszerek intézményesültségéről és változásáról szóló tudományos diszkussziókba.

Az 1. fejezet ezt követően két, a kötet szempontjából meghatározó fontosságú fogalom, a *blokk* és a *pólus* lehatárolását és definícióját végzi el, majd a pártrendszer intézményesülésének (*party system institutionalization*) fogalmát körvonalazzák a szerzők, rámutatva arra, hogy a sztenderd indikátorok figyelmen kívül hagyják a pártok interakcióit, mint a pártrendszerek tanulmányozásának legfontosabb aspektusát, így itt egy új koncepcióra van szükség a továbblépéshez. A kiindulópontot Peter Mairnek a 1990-es évek második felében kidolgozott, majd folyamatosan továbbfejlesztett és pontosított teóriája képezi. A recenzió tárgyát képező kötet vizsgálati aspektusainak és eredményeinek megértéséhez mindenképpen szükséges alaposabban felvázolni, mit is jelent a könyv címében is szereplő zártság (*closure*). Mair a pártok közötti – elsődlegesen a kormányra kerülés érdekében folytatott – versenynek két alapvető formáját különböztette meg, a zártat és a nyitottat. A két típusú versenyt három indikátor mentén vizsgálta:

- a. A *kormányváltás jellegénél* (*alternation in government*) az számít, hogy amennyiben egy új kormány lép hivatalba, a korábbi kormánypártok mindegyike lecserélődik (tehát egy teljesen új összetételű kabinet kerül hatalomra), vagy pedig a cserélődés csak részleges (azaz egyes párt vagy pártok egy megváltozott pártösszetételű kormányban folytathatják a kormányzást). A harmadik lehetőség természetesen az, amikor az új kormány teljes egészében változatlan pártösszetételű. Mair szerint az első és a harmadik eset a zárt struktúrájú versenyre jellemző, míg a részleges kormányváltás a nyitottra.
- b. A *kormányzati formulák* (*formula*) indikátora azt mutatja meg, hogy a kormányzást inkább az ismétlődő pártösszetételű kormányok (beleértve az egypárti és a koalíciós kabineteket is) váltakozása jellemzi, vagy pedig folyamatosan újabb és újabb összetételű kormányok váltogatják egymást. A visszatérő koalíciós alternatívák a verseny zártságát mutatják, az innovatív megoldások viszont a nyitott verseny sajátosságai.
- c. A *kormányra jutás lehetősége* (*access to government*) egyes pártrendszerekben csak meghatározott pártok privilégiuma, másokban azonban lényegében valamennyi párt – beleértve a parlamentben újonnan megjelenő

pártokat is – előtt nyitva áll a kormányzati szerepvállalás. A zárt struktúrájú versenyt a kormányzati pozícióhoz való korlátozott hozzáférés jellemzi, míg a nyitottban bármelyik formációból lehet kormánypárt.

A fentiek alapján az ideáltipikus zárt struktúrájú versenyben a kormányváltások vagy teljesek vagy pedig egyáltalán nem érintik a kormány összetételét; jellemzőek a „bevett”, ismétlődő kormányzati formulák; a kormányzás pedig csak meghatározott pártok privilégiuma. Ezzel szemben nyitott a verseny mintázata, ha a kormányváltások (főként) részlegesek; a koalíciós alternatívákat nem a megszokottság jellemzi; a kormányzásból pedig egyetlen párt sincs kizárva. Az elmélet egy további fontos jellegzetességként értékelhető, hogy Mair a verseny mintázatát a kiszámíthatóság („megjósolhatóság”) dimenziójában is elhelyezte. A zárt struktúrájú versenyhez a szerző a kiszámíthatóságot társította (kiforrott kormányzati alternatívák és együttműködési hajlandóságok), míg a nyitott struktúrájú versenyt értelemszerűen főként a kiszámíthatatlanság jellemzi (innovatív koalíciók, bármely párt kormányra kerülhet stb.)

A 2. fejezet tisztázza a vizsgálatok idő- és térbeliségét, valamint az előbbi koncepció (zárt/nyitott pártrendszerek) operacionalizálását végzi el. Ami a vizsgálatok időbeli dimenzióját illeti, a kötet nem kevesebb, mint 171 évet ölel át, ugyanis 1848-tól egészen 2019-ig (néhány országnál 2020-ig) követi nyomon a kormányok összetételét. Ebből az is következik, hogy több, már korábban megszűnt politikai rendszer (pl. a két világháború közötti Csehszlovákia) is az elemzések tárgyát képezi, vagyis a vizsgálatok több politikai rendszerre terjednek ki, mint ahányan országra. (Így pl. a weimari és a II. világháború utáni Németország két politikai rendszerrel is képviselteti magát, Spanyolország és Törökország pedig „triplán” szerepel az adatbázisban.) A kötet térbeli fókusza Európa, méghozzá a legtágabb földrajzi határokat alapul véve, „Izlandtól Örményorszáig, Portugáliától Oroszorszáig” (27. oldal).

Az adatbázisba való bekerülésnek két további kritériuma is volt: egyrészt az adott politikai rendszernek demokratikusnak kell(ett) lennie (ennek indikátorait megfelelő módon specifikálják a szerzők), másrészt pedig csak azok a kormányok lettek számításba véve, amelyek a parlamenti erőviszonyokra tekintettel lettek megalakítva (tehát a kizárólag az államfő döntésén alapuló kormányokat nem vették figyelembe a szerzők). A vizsgálatok összességében 171 évet, 48 országot, 65 (részben történelmi) politikai rendszert, 740 parlamenti választást és 1347 kormányalakítást fognak át.

A zártság operacionalizációja során a szerzőknek arra a kérdésre kellett világos választ adniuk, hogy hogyan lehet a pártrendszerek zártságát (vagy a folyamat dinamikáját megragadva: záródását) kvantitatív módon mérhetővé tenni. A számítások alapját a miniszteri posztok kormánypártok közötti eloszlása, illetve az ebben bekövetkező változások képezik. A módszert röviden úgy lehet összefoglalni, hogy minden kormányváltás mindhárom fenti szempont

szerint értékelésre került egy 0–100-as skálán, és a három indikátor átlaga adja ki az adott kormányváltás értékét.* (A pontszámok évente kerülnek megállapításra, azaz ha egy adott évben nem változik a kormány összetétele, úgy ez az év 100-as pontszámot kap.) Minél magasabb ez a szám, annál inkább teljesülnek a zárt struktúrájú verseny kritériumai és *vice versa*. Mindezek alapján elmondható, hogy a kötet megközelítésében a pártrendszer intézményesülése lényegében a verseny záródását jelenti.

A 3. fejezet a jelenleg is működő politikai rendszereket tekinti át, rangsorolva és csoportosítva őket, valamint országonként röviden felvázolva a politikai fejlődés kontextusát. Érdekeséggé: a szerzők számítása alapján a svájci pártrendszer érte el a legmagasabb intézményesültségi szintet (Svájcot Málta és az Egyesült Királyság követi), míg a skála másik végpontján Lettországot találjuk. A több évtizedes – esetenként évszázados – időtáv markánsan eltérő fejlődési íveket produkált, amelyeket a kötet grafikusán is ábrázol. A szerzők a vizsgált pártrendszereket hat különböző csoportba sorolták – így pl. megkülönböztették a „folyamatosan stabilizálódó” mintázatot (pl. Norvégia, Egyesült Királyság, Izland, Magyarország), az „érés és hanyatlás” képletét (pl. Írország, Ausztria, Spanyolország) vagy a folyamatos hullámzásokat mutató „*stop and go*” jellegű evolúciót (pl. Olaszország, Románia, Csehország). A két szerző összességében azt a következtetést vonja le, hogy a jelenleg is működő politikai rendszerek többségét egyfajta lineáris fejlődési ív jellemzi, amelynek köszönhetően a pártrendszer intézményesültsége magas szintet ért el. A fejezet ezt követően azt is felvázolja, hogy a vizsgált pártrendszerekben miként írható le a pártok versenyének struktúrája. E szerint a kétblokk-rendszer a leggyakoribb felállítás, amelyet a sokpólusú, a 2+1-es és a hárompólusú struktúra követ.

Amint előbb utaltam rá, a kötet tág teret szentel a már megszűnt politikai rendszereknek is. A 4. fejezet ezeket a történelmi rendszereket tárgyalja, követve a 3. fejezet elemzési szempontjait. A kiindulópontul szolgáló kérdés itt a következő: vajon ez a 24 pártrendszer mennyiben tér el a jelenleg is működő rendszerektől? Az adatok egyrészt arra mutatnak rá, hogy a kéttucat történelmi rendszer közül csak egyről, az 1. világháború előtti Görögországról mondható el, hogy a pártrendszer intézményesültsége magas szintet ért el. (A skála másik végpontján a második francia köztársaságot találjuk.) Másrészt az is

* Egy példával megvilágítva: Magyarországon az 1998-as kormányváltás a következő módon írható le:

- kormányváltás jellege: 100 (ugyanis a kormánypártok teljesen lecserélődtek)
- koalíciós alternatíva: 27,8 (ugyanis a Fidesz–FKgP–MDF-koalíció leginkább az 1990-es MDF–FKgP–KDNP-koalícióra hasonlított, de csak 27,8%-ban, ugyanis a többi miniszteri posztot a Fidesz kapta meg)
- kormányra jutás lehetősége: 27,8 (hiszen a már korábban is kormányzó pártok [FKgP, MDF] a tárcák 27,8%-át kapták meg)

A fentiek alapján ez a kormányváltás 51,9-del került számításba véve. (A fentiek alapján könnyen belátható, hogy a 2002-es kormányváltás viszont mindhárom dimenzióban 100 pontot kapott.)

kirajzolódott, hogy ezen megszűnt rendszerek többsége meglehetősen komplex struktúra volt, és kevesebb mint harmadukat jellemezte az egyszerű bipoláris verseny.

Az 5. fejezetet a komparatív szempontok uralják, elsősorban azt kutatva, hogy a vizsgált időszakban mikor, milyen trendeket lehetett felrajzolni. A fejezet egyik fontos eredménye annak igazolása, hogy a II. világháborút követő évtizedek hozták magukkal a leginkább kiszámítható versenyt. Ezzel szemben a 2010-es évek csökkenést eredményeztek a pártrendszer intézményesültségét mutató indikátor értékében. A pártrendszerek típusának és az intézményesültségi szintnek az összevetése során pedig az nyert bizonyítást, hogy a nagykoalíciós felállás eredményezi a legmagasabb pontszámokat, amit a kétpártrendszer és a kétblokk-rendszer követ. Nem meglepő módon a sokpólusú versennyel leírható politikai rendszerekben regisztráltuk a legalacsonyabb pontszámokat.

A 6–9. fejezet azokat a faktorokat veszi számba, amely a szerzők szerint a leginkább hozzájárulnak a pártrendszerek záródásához, vagyis a demokratizálódás óta eltelt időt, a pártok intézményesülését, a fragmentációt és a polarizációt. A pártrendszerek intézményesülésének időbeli dimenziójával foglalkozó 6. fejezet igazolja, hogy egy pártrendszer életkora és intézményesültsége között erős pozitív összefüggés mutatható ki (különösen látványos ez az összefüggés Svájc, Norvégia, Dánia vagy az Egyesült Királyság esetén). Ezen kívül az is kirajzolódott, hogy a legutóbbi demokratizálódási hullámban született pártrendszerek különösen nyitottnak minősülnek (lásd pl. Koszovót, Moldovát és a balti államokat). Ebből azonban nem következik az, hogy ha egy pártrendszer „kellően régen” keletkezett, akkor biztosan magasabb intézményesültségi szintet ért el. Amint a szerzők kiemelik, a két világháború között született pártrendszerek soha nem értek el igazán magas intézményesültségi szintet. A fejezetből az is kiderül, hogy pártrendszerek dekonstruálódására utaló jelenségek jobbra csak a választási eredményekben – mindenekelőtt a magasabb választói illékonyságban – jelentkeznek, a kormányalakítási mintázatokban viszont alig van nyoma a változásoknak. A szerzők azt is igazolják, hogy a választói illékonyság és a pártrendszerek záródása két összefüggő, de mégiscsak különböző jelenség, ráadásul a két folyamat dinamikája is eltér Európában.

A 7. fejezet az egyes pártok (tehát nem a pártrendszer) intézményesülésével foglalkozik.

A szerzők abból indulnak ki, hogy „az egész több, mint a részek összessége”, és ebből adódóan az egyes pártok karaktere nem árul el sokat a pártok versenyének struktúrájáról. A fejezet meggyőzően érvel amellet, hogy a pártok intézményesülése és a pártrendszer intézményesülése nem okvetlenül jár együtt, ráadásul a szakirodalomban eltérő álláspontok vannak arra, hogy a két jelenség közül melyik idézi elő a másikat.

A szerzők megállapították, hogy a pártok intézményesülését tekintve a II. világháború utáni, az 1989-es rendszerváltásokig tartó időszak volt az európai pártok aranykora. A pártok átlagos életkora ugyan csak kis mértékben csökkent az utóbbi évtizedekben, viszont a pártok társadalmi beágyazottsága egészen látványosan visszaesett. Még ezen eredmények birtokában is meglepőnek tűnhet az az állítás, hogy a pártok intézményesültsége napjainkban majdnem annyira alacsony, mint a tömegpártok előtti évtizedekben. A kirajzolódó regionális mintázatok is figyelemre méltóak: amikor a nyugat-európai pártok hanyatlásnak indultak, a dél-európai pártok szervezeti szempontból akkor indultak erősödésnek. A pártok intézményesülési folyamatában több visszaesés is kimutatható, különösen az 1920-as, az 1970-es, a 2000-es és leginkább a 2010-es években.

„A méret számít” – szögezi le a 8. fejezet címe. A szerzők ezzel arra utalnak, hogy a pártok számára, azaz a pártrendszer fragmentációjára régóta hajlamosak úgy tekinteni a pártrendszerek kutatói, mint egy olyan faktorra, amely alapvetően meghatározza a pártok versenyének kiszámíthatóságát, a kormányok tartósságát és általában a pártrendszer konszolidációját. Az összefüggés triviálisnak tűnik: minél több párt van a rendszerben, annál komplexebb a pártok interakciója, annál ingatagabbak a kormányok stb. A kötet viszont igyekszik árnyalni ezt a képet, hangsúlyozva, hogy a fragmentáció önmagában nem megfelelő fokmérője a pártrendszer intézményesültségének. De vajon milyen összefüggés mutatható ki a pártrendszerek fragmentációja és zártsága között?

A szerzők a számításokhoz a pártok effektív számát alkalmazták, amely a politikatudomány egyik legismertebb indikátora, és viszonylag könnyen interpretálható módon mutatja be az erőviszonyok megoszlását a parlamenteken belül. Az adatokat böngészve megállapítható, hogy a vizsgált időszakban a két világháború közötti Csehszlovákia produkálta a legfragmentáltabb rendszert (a pártok effektív száma meghaladta a 10-et), míg a II. világháború utáni Törökország pártrendszere minősült a legkoncentráltabbnak (a pártok effektív száma itt csak 1,3 volt). Ami a regionális különbségeket illeti, a legkoncentráltabb pártrendszereket (Georgia és Magyarország a kivétel) Nyugat-Európában találjuk, míg a legfragmentáltabb rendszereket – Belgium, Hollandia és Finnország kivételével – keleten kell keresni. Szintén érdekes az a megállapítás, miszerint míg a 10 legkoncentráltabb rendszer fele a mai napig működik, addig a 10 legfragmentáltabb rendszer közül csak egyetlen (a rendszerváltás utáni Lettország) működik napjainkban is.

Az évtizedenkénti átlagokat mutató grafikonból az olvasható ki, hogy a fragmentáció messze az 1920-as és '30-as években volt a legmagasabb, majd az 1990-es évekre ismét emelkedett. (Hangsúlyozandó ugyanakkor, hogy az adatokat értelemszerűen nagyban meghatározza a vizsgálatba bevont országok köre, amely viszont folyamatosan változott.) Ehhez kapcsolódóan különösen izgalmas volt azzal szembesülni, hogy a 2000-es évek óta a nyugat-európai

pártrendszerekben összességében nőtt a fragmentáció és csökkent a zártság, míg a térségünkben csökkent a fragmentáció és összességében zártabbá váltak a pártrendszerek. Rátérve a fragmentáció és a pártrendszerek intézményesülése közötti összefüggésre, az eredményekből az rajzolódott ki, hogy mindössze két olyan évtized (az 1930-as és a 2010-es évek) akadt, amikor a pártrendszer fragmentációja és záródása egyaránt emelkedést mutatott; a többi időszakban a két mutató ellentétes irányú fejlődést produkált. Ennek ellenére a szerzők arra a következtetésre jutottak, hogy a korrelációs együttható csak egy mérsékelt, és semmiképpen sem determinisztikus kapcsolatra utal.

A pártrendszerek záródását meghatározó faktorok közül negyedikként a polarizációt tárgyalja a kötet (9. fejezet). Amint az közismert, a polarizáció elsősorban a pártok közötti ideológiai különbségekre fókuszál, és többnyire térbeli távolságként tekintünk rá: minél nagyobb két párt között az ideológiai különbség, annál messzebb esnek egymástól ezen a fiktív egyenesen. A szerzők felhívják a figyelmet, a szakirodalomban távolról sem egységes a polarizáció és a pártrendszerek intézményesülése közötti kapcsolat megítélése. Számos kutató úgy érvel, hogy a polarizáció elősegíti a stabilitást és a kiszámíthatóságot, ugyanis ilyenkor a pártpreferenciák megváltoztatásának erősebbek a pszichológiai akadályai, ráadásul az ideológiai alapon elkülönülő blokkok is a zárt struktúrájú verseny irányába hatnak. A másik álláspont ezzel szemben abból indul ki, hogy a polarizáció aláássa annak lehetőségét, hogy a pártok közös nevezőre jussanak, és ha jelentős a rendszerellenes pártok súlya, úgy a *mainstream* pártok mindent megtesznek, hogy megőrizzék kormányzati hatalmukat – ez utóbbi gyakran jelent változatos összetételű kormányokat, technokrata kormányokat stb.

A vizsgálatokat természetesen ezúttal is megelőzte az operacionalizáció: a szerzők az adathiányból fakadó nehézségek miatt elvetették a hagyományos, térbeli távolság alapján kalkulált polarizációs indexet, és helyette azokat a pártokat (illetve a szavazatarányukat) vették alapul, amelyek az adott időszakban rendszerellenesnek voltak minősíthetőek (*parties that are opposed to the political establishment*). Az évtizedenként átlagolt adatok azt mutatják, hogy míg az 1900-as és az 1950-es évek között hullámzott az indikátor értéke, addig az 1960-as évektől folyamatosan emelkedett, és a 2010-es években már a szavazatok körülbelül 19%-a ment rendszerellenes pártokra. A szerzők azt is megvizsgálták, hogy mely pártrendszertípusokat jellemzi leginkább a polarizáció – az eredmények alapján messze az ún. centrum orientált (*centre-based*) pártrendszerekben a legmagasabb a polarizáció, amelyet a tripoláris, majd a multipoláris rendszerek követnek. A skála másik végén a kétpártrendszereket találjuk. Ami a polarizáció és a pártrendszerek záródásának kapcsolatát illeti, egy mérsékelt negatív korrelációról beszélhetünk, ami leginkább azzal magyarázható, hogy a rendszerellenes pártokra eső magas szavazatarány gyakran jár együtt a részleges kormányváltással.

A 10. fejezet már az összegzés igényével íródott, ugyanis arra a kérdésre keresi a választ, hogy a 6–9. fejezetben vizsgált négy változó – az idő, a pártok intézményesülése, a fragmentáció és a polarizáció – együttesen mennyiben magyarázza meg a pártrendszerek záródását. A szerzők ugyanakkor tágítják a vizsgálati horizontot, hiszen a GDP-t, az alkotmányos rendszer jellegét, a választási rendszert, valamint a választói illékonyságot is az elemzés körébe vonják. A legfontosabb következtetésük az, hogy önmagában egyik faktor sem elegendő, de nem is nélkülözhetetlen a zárt pártrendszerek kiépüléséhez, viszont a pártok magas szintű intézményesültsége, a demokratizálódás óta eltelt idő és az alacsony fragmentáció zárt pártrendszert eredményez. A regresszióanalízis arra világított rá, hogy a pártrendszer zártsága erősen összefügg a politikai környezet jellegével: a zártság az esetek háromnegyedében megmagyarázható volt az előbbi négy változó segítségével. Az eredmények alapján a legnagyobb magyarázó erejű faktor az idő, amelyet a pártok intézményesültsége, a fragmentáció és a polarizáció követ.

A fejezet arra is vállalkozik, hogy megrajzolja a pártrendszerek intézményesülésének „okási láncolatát”, amely „ideális” esetben a következő: demokrácia megszilárdulása → pártok intézményesülése → pártrendszer koncentrációja → rendszerellenes pártok visszaszorulása → zárt pártrendszer. Ezt a feltételezést alátámasztandó, a szerzők három esettanulmánnyal egészítik ki a vizsgálataikat, felvázolva a II. világháború előtti és utáni Németország, a Franco előtti és utáni Spanyolország, valamint a rendszerváltás utáni Magyarország pártrendszerének evolúcióját.

A 11. fejezet azt vizsgálja, hogy a pártrendszerek záródásának milyen következményei vannak a demokráciák túlélési képességére és egyáltalán a demokrácia minőségére. Az összefüggés megítélése közel sem egységes a szakirodalomban: bár a szerzők többsége egy pozitív kapcsolatot vizionál a pártrendszerek intézményesültségi foka és a demokrácia tartóssága között, ezzel ellentétes vélemények is bőséggel akadnak. Ennek megfelelően a fejezet külön-külön foglalkozik „a zártság mint a demokrácia garanciája” és „a zártság mint a demokráciára leselkedő veszély” gondolatkörrel. A kötet számos összehasonlító módszert alkalmazva arra a következtetésre jut, hogy erős pozitív kapcsolat van a pártrendszerek zártsága és a demokrácia túlélési képessége között; sőt, a pártrendszer magas szintű zártsága önmagában elegendő feltétel lehet a demokratikus rendszerek fennmaradásához. A szerzők ugyanakkor arra is rámutatnak, hogy a zártság nem okvetlenül szükséges a demokrácia túléléséhez, hiszen arra is akad példa, hogy úgy marad meg egy politikai rendszer demokratikussága, hogy a pártok kapcsolatrendszere viszonylag kiforratlannak bizonyul.

A pártrendszerek zártsága és a demokrácia minősége közötti összefüggés viszont jóval komplikáltabb, ugyanis a gazdasági fejlettség is meghatározó: alacsonyabb gazdasági fejlettség esetén az összefüggés negatív, míg a fejlet-

tebb országok esetében pozitív. Különösen figyelemreméltó, hogy a szerzők következtetése értelmében egyes kelet-közép- és kelet-európai országokban (pl. Albánia, Georgia, Magyarország) a magas szintű zártságot mutató pártrendszerek alacsonyabb minőségű demokráciával járnak együtt. „Alacsony gazdasági fejlettség esetén, illetve a posztkommunista világban és a szegény országokban a pártrendszer magas intézményesültségi foka káros lehet a demokrácia egészséges működése szempontjából” – olvashatjuk a kötet egyik leginkább gondolatébresztő megállapítását (265. oldal).

A kötet végére érve jelen recenzió szerzőjére három szempontból gyakorolt különösen erős hatást Fernando Casal Bértoa és Enyedi Zsolt munkája. Egyrészt kivételes következetességgel és alaposággal tesznek eleget a konceptualizálás és operacionalizálás követelményeinek, és a pártrendszerek indikátorait közelebből nem ismerő olvasó számára is érthető és meggyőző módon vázolják fel, hogy mit mivel, hogyan és miért lehet mérni, illetve mire nem alkalmasak az egyes indikátorok. Másrészt figyelemreméltó az időben és térben is szokatlanul széles vizsgálati horizont: azzal, hogy a szerzők a XIX. század közepéig „visszakanyarodnak”, nem túlzás azt állítani, hogy a pártrendszerek születésétől indítják az elemzéseket. Páratlanul impozáns az az adatbázis, amelyben a III. Napóleon alatti kabinetek éppen úgy szerepelnek, mint a két világháború közötti Csehszlovákia kormányai vagy a 2020. februárban megalakult spanyol kormány. Harmadrészt a kötet értékét nagyban növelik a komplex összehasonlítások, amelyek – többek között – korszakonként és régióként számos indikátor alapján vetik össze a pártrendszereket. A szerzők maximálisan kihasználják, hogy az általuk alkalmazott operacionalizációnak köszönhetően a legkülönbözőbb pártrendszerek vethetők komparatív vizsgálatok alá, miközben statisztikai módszerekkel látványos összefüggésekre (vagy éppen azok hiányára) mutatnak rá a pártrendszerek fejlődése kapcsán. Ezek részben megerősítik, részben viszont cáfolják (vagy legalábbis árnyalják) a korábbi – nemegyszer axiómaként kezelt – tételeket.

Összességében elmondható, hogy a kötet egy vállalkozó szellemű, rendkívül innovatív, a komparatív szempontot mindvégig szem előtt tartó munka, amely jelentősen gazdagítja a pártrendszerek fejlődésére vonatkozó, különösen a pártrendszerek intézményesültségét elősegítő vagy éppen gátló tényezőkkel kapcsolatos ismereteinket. Mindez azonban természetesen nem jelenti azt, hogy ne maradnának megválaszolandó kérdések: amint arra a könyv záróbekezdésében a szerzők is utalnak, egyrészt a modell Európán kívüli alkalmazhatósága egyelőre kérdéses. Másrészt további, a kötet által nem érintett vizsgálati szempontok mentén is elemezhető a pártrendszerek intézményesülése – így pl. a választási részvétel, a korrupció, a patronázsrendszer, a képviselés és az elszámoltathatóság tekinthető olyan faktornak, amely összefüggésben lehet a pártrendszerek záródási dinamikájával. Ezen kérdések megválaszolása azonban már egy másik könyv feladata lesz.